

8. Новодранова В. Ф. Концепты и антиконцепты и их репрезентация языковыми средствами (на материале медицинской терминологии) / В. Ф. Новодранова // Концептуальный анализ языка: современные направления исследования: сб. науч. трудов / РАН – Ин-т языкознания, М.-Калуга : Эйдос, 2007. – С. 148–154.
9. Петрушенко В. Л. Філософія: підручник / Петрушенко В. Л. – 4-те вид., виправл. і доповн. – Львів : “Магнолія плюс”, видавець СПД ФО В. М. Піча, 2006. – 506 с.
10. Попова З. Д. Понятие “концепт” в лингвистических исследованиях / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронежск. гос. университета, 1999. – 30 с.
11. Причепій Є. М. Філософія: підручник / Причепій Є. М., Черній А. М., Черкаль Л. А. – К.: Академвидав, 2008. – 592 с. (Альма-матер).
12. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология / Селиванова Е. А. – К. : Фитосоциоцентр, 2000. – 248 с.
13. Степанов Ю. С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации / Степанов Ю. С. – М. : Языки славянских культур, 2007. – 248 с.
14. Степанов Ю. С. “Понятие”, “Концепт”, “Антиконцепт”. Векторные явления в семантике / Ю. С. Степанов // Концептуальный анализ языка: современные направления исследования: сб. науч. трудов / РАН – Ин-т языкознания, М.-Калуга : Эйдос, 2007. – С. 19-26.
15. Юнг К. Г. Психологические типы / К. Г. Юнг – М. : Университетская книга, – 1996. – 718 с.

Іваницька Н. Б.

Київський національний лінгвістичний університет

КОРЕЛЯЦІЯ ДІЄСЛІВНОГО ВИРАЖЕННЯ МІКРОКАТЕГОРІЇ “ПРОЦЕСУАЛЬНІСТЬ-ЯКІСНИЙ СТАН” В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Однією з визначальних рис сучасного лінгвістичного простору є активізація зіставного вивчення споріднених і неспоріднених мов. Важко назвати пріоритети, що слугували об'єктивними чинниками цього процесу, якщо мати на увазі взаємодію теорії й практики. Не торкаючись проблем міжмовної взаємодії, зокрема на рівні мовлення, зупинимось лише на осмисленні власне теоретичних питань, пов'язаних із встановленням ознак корельованості / некорельованості дієслівного вираження мікрокатегорії “процесуальний вияв якості” як складника більшої за ступенем абстрагування підкатегорії “процесуальність-стан” узагальненої дієслівної категорії “процесуальність” [3; 4; 5].

Як засвідчує аналіз сучасних зіставних досліджень (Г. Вежбицька, В. Г. Гак, І. О. Голубовська, Ю. О. Жлуктенко, В. Д. Каліущенко, І. В. Корунець, М. П. Кочерган, А. Е. Левицький, В. М. Манакін, С. О. Швачко та ін.), коло інтересів контрастивістики охоплює різноманітні явища зіставлюваних мов, вивчення яких здійснюють у семасіологічному, ономазіологічному, функціональному та інших аспектах.

З-поміж об'єктів міжмовного зіставлення одне із провідних місць відводять дієслову, наголошуючи на центральності цієї частини мови як у славістиці, так і в германістиці (Ю. Д. Апресян, Ш. Р. Басиров, І. Р. Вихованець, А. П. Загнітко, Г. О. Золотова, М. П. Кочерган, Г. Г. Сильницький, Н. Ю. Шведова, M. Bierwisch, D. Crystal, R. Jackendoff, R. Jandor, H. Hiddowson, Ch. Hockett, E. Lehrer, B. Levin, E. Nida, S. Soames, R. Stockwell, St. Ullman та ін.).

Попри значні здобутки у витлумаченні лінгвальної природи дієслова, у науковому доробку компаративістів ще не знайшли системного вивчення парадигматичні (лексико-семантичні) та синтагматичні (формально-синтаксичні) параметри цього лексико-граматичного класу в неспоріднених мовах, які можуть слугувати основою для

встановлення комплексних міжмовних співвідношень у сфері дієслівних систем української та англійської мов.

Метою пропонованої розвідки є встановлення співвідношень між дієслівними лексико-семантичними мікрополями (ЛСМП) “процесуальний вияв стану” як системами виражальних засобів відповідної мікрокатегорії.

Завдання:

- здійснити внутрішньосистемний аналіз співвідносних українського та англійського ЛСМП для більш детальної семантичної стратифікації останніх;
- виявити спільне і відмінне у семантичному просторі зіставляваних об’єктів;
- проінтерпретувати лакунарні зони у порівнюваних парадигматичних об’єднаннях.

Передусім зауважимо, що представлене зіставне дослідження виконано в рамках двостороннього підходу до міжмовного аналізу [9, 153], який передбачає використання в ролі *tertium comparationis* (основи зіставлення) “позамовного поняття, не приналежного до жодної із зіставляваних мов явища, дедуктивно сформульованого метамовою” [6, 82]. З огляду на це основою зіставлення дієслівних систем української та англійської мов вважаємо узагальнену дієслівну категорію “процесуальність” [5], сформовану меншими за поняттєвим обсягом та ступенем абстракції підкатегоріями та мікрокатегоріями. Засобами вираження такої категорії у досліджуваних мовах виступають системи дієслівних лексем як організовані множинності зі спільним змістом і відображеною понятійною подібністю, які утворюють відповідні дієслівні лексико-семантичні поля (ЛСП) та дієслівні ЛСМП.

Зазначений підхід до міжмовного зіставлення спирається на ономасіологічні засади вивчення мовних явищ загалом та дієслова зокрема. Зауважимо однак, що при встановленні семантичних параметрів мовних систем як сукупності відповідних однорівневих одиниць, зокрема дієслівних лексем, зафіксованих тлумачними словниками зіставляваних мов, використання ономасіологічного підходу видається неможливим без застосування семасіологічного дослідження дієслів, який “також ґрунтується на близькості значень” [2, 6]. Використаний у рамках семасіологічного підходу компонентний аналіз відібраних із словників дієслівних лексем, об’єднаних категорійною ознакою “процесуальний вияв стану”, дав можливість установити семний склад зіставляваних одиниць, згрупувати досліджувані одиниці на основі їхньої подібності у відповідні семантичні зони і виявити ступінь кореляції останніх у зіставляваних мовах.

Категорійне значення виділеної мікрокатегорії спрямовано на ситуацію, складовою якої є субстанція як джерело енергії (світла) чи предмет, на якому відбивається світло, в результаті чого і проявляється процесуальна якісна сутність предметної субстанції: укр. *Світить та не гріє сонце золоте* (С. Руданський); *At last the sun was shining after weeks of rain* (Alcott).

Як засвідчують спостереження, проведені на матеріалі вибраних із тлумачних словників української та англійської мов [1; 7; 8; 10-12] дієслівних лексем, ЛСМП “процесуальний вияв стану” в зіставляваних мовах є досить широкими: укр. *світитися, світитися, блищати, блискати, блискотіти, блискотати, виблискувати, розблискуватися, поблискувати, зблискувати, мигтіти, миготіти, мерехтіти, блимати, мигати, моргати, сяяти, сіяти, променитися, променіти, зоріти, ясніти, палахкотіти, жевріти, лисніти, лиснітися, вилискувати* та ін.; англ. *to shine, to gleam, to glitter, to sparkle, to glisten, to glimmer, to flicker, to gleam, to twinkle, to beam, to*

coruscate, to wink, to blink, to shimmer, to lighten, to glow, to blaze, to flash, to smolder, to glow etc.

Здійснений компонентний аналіз вибраних дієслівних лексем на предмет наявності в них диференційних ознак, що увиразнюють спільну для складників співвідносних українського та англійського ЛСМП, засвідчує, що семантичне членування простору в межах виділеної мікрокатегорії загалом характеризується відносною відповідністю. Зокрема у ЛСМП як української, так і англійської мов, виявлені зони, що охоплюють дієслівні лексеми на позначення:

– нейтрального ступеня вияву процесуальної якості: укр. *світитися*; англ. *to shine, to gleam, to glisten*;

– сильного ступеня вияву процесуальної якості: укр. *сяяти, палахкотіти, горіти, палати, іскритися*; англ. *to flame, to glitter, to sparkle, to flash*;

– слабкого ступеня вияву процесуальної якості (з перервами виділення енергії і її сприймання): укр. *блимати, мигати, мигнути, миготіти, мерехтіти*; англ. *to glimmer, to filcher, to twinkle, to wink, to blink*;

– невиразного ступеня вияву процесуальної якості: укр. *ясніти, жевріти*; англ. *to lighten, to glow, to beam, to smolder*;

– темпорально обмеженого вияву процесуальної якості (довго, одноразово, час від часу): укр. *блискати, блиснути, блискотіти, виблискувати, розблискуватися, поблискувати, заблискати*; англ. *to shine, to lighten, to glitter, to flash, to twinkle, to coruscate, to glare*.

Водночас співвідносні дієслівні ЛСМП “процесуальний вияв якості” значно контрастують в зонах, що об’єднують дієслова із загальним значенням “виявлятися, виявляти”. Контраст полягає в тому, що для української мови характерною є обсяговіша дієслівна синоніміка, що слугує засобом вираження:

а) нерозчленованого денотата: *виявлятися, виявитися, проявлятися, проявитися, виражатися, виразитися, показуватися, показувати, пробиватися, пробитися, проглядати, проглянути, прокидатися, прокинутися, просинатися, проснутися, прозирати, прозирнути, помічатися, відбиватися, відбитися, відчуватися, відчутти, променитися, прорізувати, прорізуватися, проступати, проступити, оголюватися, оголити*;

б) розчленованого денотата: *виявляти, виявити, проявляти, проявити, показувати, показати, підкреслювати, підкреслити, розкривати, розкрити, виказувати, виказати, видавати, видати, маніфестувати, заявляти, заявити та ін.* На відміну від української, нерозчленований мікроденотат в англійській мові здебільшого виражає описова конструкція: *to come to light*, а розчленований – обмежене коло дієслівних найменувань: *to show, to manifest, to display, to uncover*.

Водночас англійське релятивне дієслово *to appear* здатне “покривати” чималу кількість українських дієслів, що виражають зазначену мікрокатегорію, у значенні “бути видимим (десь, якимось)”: англ. *to appear far away* – укр. *появитися вдалині*; англ. *to appear very late* – укр. *прибути дуже пізно*; англ. *the sun appeared again* – укр. *сонце знову вийшло (з-за хмар)*; англ. *books appear serially* – укр. *книги виходять серіями*; англ. *to appear to be sad* – укр. *здаватися сумним*; англ. *to appear helpless* – укр. *виглядати безпомічним*; *to appear on the stage* – укр. *з’явитися (виступати) на сцені*; англ. *to appear at parties* – укр. *бувати на вечорах*.

Предметні денотати, що здебільшого типізують реченнєві структури двоскладної будови в обох мовах, можуть семантично збіднюватися, узагальнювати значення, а то й

зовсім втрачати предметну визначеність як таку: укр. *усе не завжди так, як здається* – англ. *things are not always as they appear*; укр. *як не дивно...* – англ. *strange as it may appear*.

За частотністю вживання в обох мовах такий процесуальний мікроденотат об'єднує предметні субстанції зі сфери фізичних, фізіологічних, психо-емоційних можливостей людського буття: *байдужість, задум, увага, радість, здібності, прихильність, доброта, співчуття, ненависть, уміння, старанність, охайність, акуратність* і т. д.

У складі українських і англійських дієслів, які виражають мікрокатегорію “процесуальний вияв якості”, особливе місце (за частотою вживань, особливо в художньому стилі мовлення) посідають синоніми із домінантою укр. *випромінювати* – англ. *to radiate*: укр. *вилучати, сипати, проливати, виражати, виливати, виявляти, іскритися, випускати* та ін – англ. *to shed, to beam, to convey, to show, to donate, to glitter, to scintillate, to exhale, to discharge, to send out, to give out* etc.

Об'єднавчим параметром таких дієслів є їхня онтологічна спільність: “виділяти (виділятися) теплоту, іншу енергію”. Денотативна особливість дієслів полягає в розширенні асоціативного поля предметних денотатів із властивою їм здатністю “виділення” (різкого відокремлення), вилучення внутрішньої енергії, яка сприймається як утворене різного роду почуття (щастя, доброта, ніжність, милосердя, туга, печаль та ін.). Релятивні дієслова укр. *випромінювати* – англ. *to radiate*, укр. *сипати, проливати* – англ. *to shed, to beam* здатні виражати процесуальну зміну позитивної якісної ознаки предметної субстанції: *Трава навіть ополудні, коли шаленіюче сонце проливає найбільше тепло, вона ж зберігає свою незайману свіжість* (А. Дімаров). *Її очі випромінювали доброту й ніжність* (О. Довженко). *She radiated energy and self-confidence* (Alcott). *The sun beamed through the clouds* (Blackmore). *The lamp shed a yellow glow onto the desk* (Alcott).

Висновки. Результати зіставного аналізу співвідносних ЛСМП дієслівної мікрокатегорії “процесуальний вияв якості” засвідчують, що попри відносну відповідність семантичного членування досліджуваної категорійної ознаки, у системах української та англійської мов простежується певна специфіка щодо дієслівного представлення зазначеної мікрокатегорії. Зокрема, ЛСМП української мови є обсяговішим порівняно з англійським завдяки як внутрішньомовним (функціонування значної кількості дериватів, утворених за граматичними законами української мови), так і позамовним чинникам. Перспектива подальших досліджень вбачається у встановленні загальних співвідношень між лексико-семантичною парадигматикою в межах виражальних засобів дієслівних підкатегорій “процесуальність-дія”, “процесуальність-стан”, “процесуальність-відношення” як і узагальненої дієслівної категорії “процесуальність” загалом.

Л і т е р а т у р а :

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К., Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2002. – 440 с.
2. Жлуктенко Ю. О. Аспекти контрактивної лексикології / Ю. О. Жлуктенко // Мовознавство. – 1989. – № 6. – С. 3–8.
3. Іваницька Н. Б. Дієслово. Категорія процесуальності. Семантичний макрокомпонент : [навч. посібник] / Н. Б. Іваницька – Вінниця : ВДПУ, 2007. – 32 с.
4. Іваницька Н. Б. Система значеннєвих варіантів семантичного макрокомпонента категорії процесуальності українських та англійських дієслів / Н. Б. Іваницька // Мовознавство. – 2007. – № 3. – С. 62–68.

5. Іваницька Н. Б. Процесуальність як універсальна категорія українського та англійського дієслова / Н. Б. Іваницька // Актуальні проблеми філології та перекладознавства: Зб. наук. праць. Ч. 1. – Хмельницький : Вид-во ХНУ, 2007. – С. 237–241.
6. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 423 с.
7. Словник української мови в 11-ти томах. –К. : Наук. думка, 1970-1980.
8. Толковый словарь русских глаголов. Идеографическое описание: Английские эквиваленты. Синонимы. Антонимы / [под ред. Л. Г. Бабенко]. – М. : АСТ Пресс, 1999. – 704 с.
9. Штернеманн Р. и др. Введение в контрастивную лингвистику / Р. Штернеманн // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXV. Контрастивная лингвистика. – М. : Прогресс, 1989. – С. 152–178.
10. Oxford English Dictionary Online / [ed by J Simpson]. – Режим доступу: <http://dictionary.oed.com>
11. Longman Dictionary of Contemporary English : [словник]. – Edinburgh Gate : Longman, 2001. – 1668 с.
12. New Webster's Dictionary / [ed. by R.F. Patterson]. – Miami ; Florida : Paradise Press, Inc., 1994. – 223 p.

*Коцюба З. Г.
Інститут мовознавства
імені О. О. Потебні НАН України*

ОПОЗИЦІЙНЕ СТРУКТУРУВАННЯ ДІЙСНОСТІ ЯК ОСНОВА ПОБУДОВИ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ У ПАРЕМІЙНИХ ФОНДАХ МОВ

Понад сімдесят років тому пареміолог А. Тейлор серед загальних проблем, з якими стикаються всі дослідники паремій, називає одну з найбільш важких – відсутність єдиного підходу до розуміння прислів'я і, відповідно, відсутність його загальноприйнятої дефініції [19, 2]. Суттєвим є також і те, що паремійний жанр належить не певній культурі, а характерний для більшості з них. А це означає, що визначення прислів'я також повинно мати міжкультурний характер і відповідати умовам усіх культур, в яких зареєстрований жанр [5, 32]. Така непослідовність тлумачення самого об'єкта дослідження може бути пояснена як його семантичною, логічною, образною багатогранністю, складністю формальної організації, так і невизначеним статусом серед одиниць мовної системи. За час, що минув від написання згаданої праці А. Тейлора, проблема визначення прислів'я не була розв'язана. Автори більшості сучасних досліджень намагаються подати власне розуміння понять паремія, прислів'я і приказка, при чому їх тлумачення часто суттєво різняться.

Якщо взяти за вихідне визначення Н. Барлі, за яким прислів'я – це загальноприйняте стандартне висловлювання щодо моральних або категоріальних імперативів у клішованій метафоричній парадигматичній формі, що аналізує фундаментальні логічні взаємозв'язки [1, 133], то закон протиріччя, як один із основних законів логіки [18, 246], отримав якнайповніше вираження в пареміях, адже саме опозиційність, за свідченнями багатьох пареміологів, є однією з універсальних характеристик прислів'я. На думку Г. Пермякова, темою будь-якого прислів'я чи приказки є не відповідне слово або думка і навіть не певна сфера людської діяльності, а інваріантна пара протиставлень, незалежно від того, якими реаліями ця пара представлена і в яких взаємозв'язках ці реалії перебувають. До відповідної пари протиставлень зводиться смисл паремійних образів [12, 31–33]. Однією з поліфункціональних “аксіом свідомості” наших предків є прагнення використовувати закладені в прислів'ях бінарні опозиції для опису світу і регуляції людських стосунків. Ці класифікатори також структурують оцінку і пізнавальну діяльність людей.